

Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja¹

Biti radikalen v sredini, v ljubezni in v priznavanju duhovnega sveta

Jakob Šolar, duhovnik, srednješolski profesor, vzgojitelj, pisec učbenikov, esejist in publicist, prevajalec, urednik, literarni zgodovinar, jezikoslovec in politični mislec je bil markantna osebnost slovenskega duhovnega, kulturnega in znanstvenega prostora med obema vojnama, v letih okupacije in po njej vse do svoje smrti leta 1968.

Njegova življenjska pot je enostavna, polna dela in ustvarjanj pa tudi trpljenja in krivic. Jakob Šolar se je rodil 29. aprila 1896 pri Markcu v Rudnu. Oče je imel hišo z nekaj zemlje, sicer pa je bil sodar. Šolo je obiskoval dve leti v Dražgošah, eno leto v Škofji Loki, nato pa v Ljubljani, kjer je leta 1915 maturiral in se vpisal na teološko fakulteto. Leta 1918 je bil posvečen v duhovnika, naslednje leto pa je študij končal. Že kot duhovnik je postal vzgojitelj v internatu škofijske gimnazije v Šentvidu nad Ljubljano, takoj po zaključku študija pa je vpisal na filozofski fakulteti v Ljubljani študij slavistike in francoščine. Leta 1922 je za dve leti odšel na študij v Pariz. Po vrnitvi in diplomi je od leta 1924 do 1944 učil francoščino in slovenščino na gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano.

Med vojno je živel in deloval v skladu z dvema načeloma, in sicer z načelom zakonitosti in načelom narodne celovitosti, obe načeli pa sta temeljili na zvestobi narodu in prizadevanju za njegovo osvoboditev pa tudi za ohranitev njegove politične svobode. Po prvem načelu je priznaval kot zakonito državo Kraljevino Jugoslavijo in zavračal sodelovanje z okupacijskimi silami, sodeloval pa je v več ilegalnih protiokupatorskih združenjih demokratičnih strank, med njimi tudi v Slovenski zavezi, ter objavljaval v ilegalnih časopisih, ki niso bili pod nadzorom komunistične partije. V skladu s svojim drugim, skupnostnim načelom si je vseskozi prizadeval za sodelovanje vseh slovenskih protiokupatorsko usmerjenih skupin oz. gibanj. Prva mu je bila svoboda narodne skupnosti kot celote, ne interesi posameznih političnih skupin oz. strank. Šolar je pripadal t.i.

krščanskosocialističnim sredincem oz. levemu krilu Slovenske ljudske stranke. Po mnenju R. Smersuja med vojno (Zapisniki 1952) in udbovskega analitika Miloša Kobala leta 1947 je bil eden najsposobnejših ljudi v skupinah, ki so med vojno delovale izven OF (Vodušek Starič 1996).

V zvezi s Šolarjevim medvojnim življenjem in delovanjem naj omenim samo tri stvari. Prvič, odnos do komunistov oz. OF, ki so jo vodili komunisti. Že julija 1941 je imel pogovor z Borisom Kidričem (Zapisniki 1952) in ta mu je jasno povedal, da je cilj boja revolucija, vzporedno z njo pa tudi boj proti okupatorjem. Odklanjajoč revolucijo kot zlo in držeč se svojega načela zakonitosti, je Šolar sodelovanje v OF odklonil. Drugič, Šolar si je vztrajno prizadeval za sodelovanje vseh protiokupatorsko usmerjenih skupin, tudi prokomunistične OF, in za preprečitev medsebojnega pobijanja oz. državljanske vojne. Za svojo sredinsko, vsenarodno, povezujočo misel je pridobil krščanskega socialista Aleša Stanovnika, s katerim sta zadnjič govorila o tem v začetku maja 1942. Toda konec maja je VOS izvedel atentat na dr. Ehrlicha, in med OF in skupinami izven nje je – po besedah Šolarja (Zapisniki 1952) – zazijal prepad. Tega je osem dni pozneje smrt Aleša Stanovnika, kot talca so ga ustrelili okupatorji, še poglobila. Šolar (in najbrž tudi drugi) je bil namreč prepričan, da je bila v ozadju Stanovnikove smrti pobuda vodstva OF oz. Partije. In še tretji medvojni fragment: ko je junija 1944 jugoslovanska kraljevska vlada z vodstvom partizanskih sil sklenila sporazum, imenovan Tito – Šubašič, je Šolar v skladu s svojim priznavanjem zakonitosti oz. legalnosti predlagal, da se prizna tudi OF. Njegovi desni prijatelji so mu zaradi tega očitali izdajstvo in kapitulacijo, rezultat tega pa je bil, da se je Šolar znašel oktobra 1944 v gestapovskih zaporih in ob koncu leta v Dachauu.

Po vrnitvi je konec leta 1945 Šolar začel delati za Akademijo znanosti in umetnosti v Ljubljani ter kmalu postal desna roka dr. Frana Ramovša, tajnika oz. predsednika Akademije pri uresničevanju njegovih velikih jezikoslovnih načrtov: slovarja slovenskega knjižnega jezika, slovenskega pravopisa, slovenske slovnice itd. Šolarjevo obdobje na Akademiji se je zaključilo leta 1952. Januarja je Udba prišla do osnutka pisma, katerega je Šolar napisal prijatelju F. S. Finžgarju. V njem je komentiral atentat na škofa A. Vovka in gonjo proti E. Kocbeku. Tako po mojem branju Zapisnikov 1952; Vodušek Starič 1996:110 pa navaja, da je Šolar napisal pismo septembra 1952 kot odgovor na napad v časopisu. Oddelek Akademije, ki ga je dejansko vodil Šolar, maja ni več dobil denarja za zunanje sodelavce, zato je moralo prenehati sodelovati 40 izpisovalcev. Julija je Udba izdelala scenarij za Šolarjevo politično obtožbo in sodno farso (Vodušek Starič 1996:110). Septembra so ga v časopisju obdolžili narodnega izdajstva. Oktobra je bil odpuščen iz službe, decembra aretiran in ne polne tri tedne pozneje obsojen na deset let strogega zopora. Sodba mu je očitala medvojno politično delovanje *“pri razbijanju narodnoosvobodilnega pokreta”*, da pa bi bila stvar prepričljivejša, so mu naprtili, da je *“uzpostavil”* zvezo s tujino z namenom zrušiti državno in družbeno ureditev. Iz Zapisnikov 1952 je razvidno, da je dr. J. Fabijanu, profesorju na teološki fakulteti, priporočil prof. Alojza Rebulu, pozneje znanega slovenskega pisatelja, ne da bi vedel, da le-ta zbira podatke o ravnanju oblasti v Sloveniji.

Časopisi so ob procesu pisali o njegovi "trdovratni zakerknenosti" in "nesramnem laganju", ker je pač ostal zvest resnici in samemu sebi.

Po vrnitvi na prostost leta 1957, zaporna kazen mu je bila po pritožbi namreč "znižana" na 5 let, je postal stolni kanonik in pozneje dekan stolnega kapitlja v Ljubljani. Umrli je 23. junija 1968 zaradi tromboembolije (Možgan 1996).

Jakob Šolar je deloval na različnih področjih, od duhovniškega in šolskega pa splošnokulturnega do znanstvenega in narodnopolitičnega. V času, ki nam je na razpolago, Šolarjevega življenja in dela seveda ni mogoče analitično predstaviti in ovrednotiti v celoti, zato sem izbral samo tri teme: Šolarjev duhovni lik, Šolarjevo uredništvo in Šolarjevo jezikoslovje.

V prvi polovici 60-ih let sem se s Šolarjem nekajkrat pogovarjal o verskih, eksistencialnih in političnih vprašanih in vedno me je prevzela njegova človeška odprtost, njegova pripravljenost sprejemati sogovornika v vsej njegovi drugačnosti, še več: Šolar je sogovornikovo stališče ali kritičnost celo radikaliziral, saj jo je znal podkrepiti še z dodatnimi dejstvi, po vsem tem pa je povedal svoje stališče, svoje argumente za vrednotenje stvari in sprejemanje odločitev, dostojnih človeka.

V razmišljanjih o kulturi, družbi in človeku, objavljenih v reviji Mentor, Križ, Dom in svet, v dnevniku Slovenec, v Bohinjskem zborniku, v Koledarju Mohorjeve družbe in drugod, se kaže Šolarjevo umevanje posameznika in skupnosti, svobode in odgovornosti, časa in smisla. Šolarjevo življenjsko prakso in njegov nazor je poleg krščanstva bistveno oblikovala filozofija personalizma. Pravzaprav je personalizem njegovo osnovno človeško in duhovno naravnost predvsem izostril in ji dal ime. Šolar v središče svojega nazora postavlja osebnost, to je človeka, ki se zaveda svojih zmožnosti, z uresničevanjem in izpopolnjevanjem svojih zmožnosti pa uresničuje lastno človeško bistvo. Mišljenje in delovanje osebnosti je skladno in neokrnjeno, zavestno in usmerjeno k duhovnim vrednotam. Človeku kot osebnosti pripada svoboda, ta pa vključuje ne le kritičnost, ampak tudi drzno iskanje. S svobodo pa je povezana tudi odgovornost do sebe, do soljudi in do naroda. "Naša velika dolžnost v tej težki preizkušnji duha bi bila," piše Šolar 1933, ko sta se že pokazala grozeča totalitarizma na Vzhodu in Zahodu, "da ne silimo v skrajnosti, marveč smo radikalni v sredini, čeprav je to malo mikavno v današnjih dneh. Radikalni moramo biti prav tako v ljubezni, kakor sta oba ekstrema v sovraštvu in nasilju, radikalni moramo biti v svojem priznavanju duhovnega sveta, kakor sta oba ekstrema radikalna v njegovi negaciji."

Šolarjeva duhovna usmerjenost temelji na zavestnem, samouresničujočem se posamezniku, toda povsod se kaže tudi njegov smisel za skupnost, za povezanost. Različnost mišljenja razume kot pogoj ne le sobivanja, ampak tudi razvoja skupnosti in posameznika. Iz človeka kot osebnosti, kar Šolar ni le učil, ampak dejansko tudi bil, izhaja notranja osebna sila, ki zna pridobiti in potegniti za sabo tudi druge ljudi, jih navdušiti za delo, za notranje izpopolnjevanje in za uresničevanje vrednot, dostojnih svobodnega človeka. O Šolarjevi osebnosti, prepričljivosti in moči pišejo študijski kolegi oz. prijatelji, npr. Bajec 1975/76, ter mnogi njegovi gimnazijski učenci, npr. Suhadolnik 1968 in 1993 ali

Gabrovec 1995. Svojo osebnostno prepričljivost in voditeljsko ter organizacijsko nadarjenost je Šolar dokazal ne le na duhovniškem in vzgojiteljskem področju, temveč tudi kot čitankar, urednik knjižne zbirke *Cvetje in revij Križ* (1928 – 1930) ter *Slovenski jezik* (1938 – 1941), z delovanjem v Društvu slovenskih profesorjev in v Slavističnem društvu pa tudi kot jezikoslovec, saj je svoja največja dela ustvaril v kolektivih.

V 30-ih letih je s sodelavci sestavljal strokovno, pedagoško, vzgojno in estetsko izredno uspele čitanke za tedanje nižje razrede gimnazije. Njihovo izhodišče je bil učenec, njihov metodični temelj je bila čustvena navezava in prizadevanje privzgojiti mladim ljudem ljubezen do jezika in literature, njihov smoter pa je bil vzgojiti osebnost, zavedajočo se lastnih zmožnosti ter narodnih in etičnih vrednot. Pedagoška in metodična načela teh čitank so lahko odličen vzor najnovejšim zamislim za jezikovni in literarni pouk slovenščine. Sicer pa se je Šolar uspešno boril proti predvojnim poskusom uvesti v šole enoten srpsko-hrvatskoslovenački jezik in enoten jezikovni in literarni učbenik za celotno državo, o čemer piše Glavan 1987.

Drugi veliki Šolarjev uspeh je knjižna zbirka *Cvetje iz domačih in tujih logov*, ki jo je razvil v odličnega predhodnika sodobnega Kondorja. V zbirki, namenjeni predvsem srednješolcem, je med letoma 1934 in 1944 izšlo 22 knjig, predvsem slovenskih pisateljev: A. T. Linhart, V. Vodnika, M. Čopa, J. Ciglerja, S. Jenka, F. Levstika, J. Jurčiča, F. S. Finžgarja itd., pa tudi znanstvenikov: F. Grivca in A. Breznika, od tujih avtorjev pa so bili zastopani Homer, Sofoklej in Gogolj. Za odlične spremne besede in komentarje je pridobil pomembne literarne zgodovinarje, med njimi tudi dr. F. Koblarja, doma iz Železnikov, sam pa je izdal besedoslovne študije dr. A. Breznika. S področja jezikoslovja je Šolar objavljial domala pol stoletja, od 20-ih let do svoje smrti. Njegove teme so slovnica, pravorečje, pravopis, slovaropisje, zgodovina jezikoslovja, jezikoslovna kritika in prevajanje jezikoslovnih del. Tu se omejujem samo na tri Šolarjeva velika dela oz. podjetja.

V slovenskih slovnica, objavljenih leta 1940, 1947, 1952 (učbenik), 1956 in 1964, je obravnaval glasoslovje, pri oblikoslovju zlasti problematiko glagola in celoten prislov, dalje besedoslovje, sodeloval je pri števniku, zaimku in deloma tudi skladnji ter organiziral in vodil celotno podjetje. Šolarju niso bile neznane moderne strukturalistične smeri in metode: v nekem fragmentu v *Zapuščini* natančno ločuje med glasom, ki je akustičen, merljiv in del govornega toka, ter fonemom, ki je psihična prvina jezika in nosilec pomena, vendar je v marsičem ostajal pri tradicionalnem, janežičevskem konceptu, prizadevajoč si, da bi bile slovnice čimbolj pedagoško in metodično prijazne.

Kot kritik oz. referent v zvezi s *Slovenskim pravopisom 1935* je s številnimi načelnimi predlogi in konkretnimi pripombami najbolj zaslužen, da je bila izdaja *Pravopisa 1937* novo, v marsičem boljše in splošno sprejemljivo delo (Suhadolnik 1987). Pri *Slovenskem pravopisu 1950* je Šolar avtorsko sodeloval v uvodu pri glasoslovju, veliki začetnici, ločilih, deloma pri besedotvorju pa pri deljenju ter v veliki meri pri redigiranju gesel v slovarskem razdelku, sicer pa je dela za pravopis vodil in sodeloval pri končni redakciji, tako da je – po Bajcu 1968 – do dve tretjini dela Šolarjevega. Pri *Slovenskem pravopisu 1962* je avtorsko

sodeloval tudi pri urejanju pisave tujih lastnih imen ter v slovarskem razdelku redigiral krajevna imena. Pravopisi so strokovna, toda dogovorna dela, ki morajo na eni strani upoštevati izročilo, na drugi pa sodobni, živi jezik, kar zahteva smisel za sintezo in sodelovanje, to pa sta lastnosti, kateri je imel Jakob Šolar v občudovanja vredni meri.

Pri izdelavi Slovarja slovenskega knjižnega jezika je bil v prvem obdobju (1946 – 1952) glavni delavec in kmalu tudi neformalni vodja izvajalnih del. Uresničeval in razvijal je splošno zamisel slovarja dr. F. Ramovša: organiziral, vodil in nadzoroval je pripravljajna leksikografska dela, sestavljal in dopolnjeval delovna navodila ter aprila 1951 napisal tudi prve poskusne oz. študijske slovarske članke več kot sto gesel. Ob tem je spoznal, kot kaže njegovo delovno poročilo, ohranjeno v Arhivu, da je treba iz slovarja knjižnega jezika izpustiti narečne izraze, ki se v knjižnem jeziku ne uporabljajo; da podatki o času in prostoru rabe besed sodijo v zgodovinski slovar; da se mora slovarsko gradivo izpopolnjevati z vsakdanjim besedjem in splošno, širše rabljenim strokovnim izrazjem, kot vzor pa je uporabljal in priporočal zlasti Češki priročni slovar; od temeljnih stvari pogrešamo pravzaprav samo zvrstno vrednotenje. Konkretna slovarska obdelava je še v marsikaterem pogledu nezrela, neizčiščena in nenatančna, tako da bi bila po mnenju Suhadolnika 1990 objava takega slovarja pod ravnijo evropskega slovaropisja. Najbolj so mu uspeli slovarski članki, piše S. Suhadolnik, ki jih Pleteršnik 1894 – 95 ni imel oz. v njem niso bili razčlenjeni, obenem pa ugotavlja, da se je med delom hitro izpopolnjeval, postajal slovarsko bogatejši, vsebinsko bolj poglobljen in enovitejši. Vsekakor je Jakob Šolar prvi spoznal konceptualno nezdružljivost sodobnega in zgodovinskega slovarja, hkrati pa je odkril in nakazal večino temeljnih načel, ki so se začela uresničevati šele deset let po njegovem prisilnem odhodu z Inštituta za slovenski jezik.

Navedenke

Arhiv – arhiv Inštituta za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU.

A. Bajec 1968: Prof. Jakob Šolar. *Naši razgledi*, 17 (1968), 389.

A. Bajec 1975/76: Jakob Šolar in čitankarji. *Jezik in slovstvo*, 21 (1975/76), 237–239.

S. Gabrovec 1995: Ob stoletnici rojstva prof. Jakoba Šolarja. V: *Mohorjevo koledar 1996*, Celje, Mohorjeva družba, 1995, 129 – 131.

M. Glavan 1987: Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919–1945). V: *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1987 (*Obdobja* 7), 449 – 465.

J. Možgan 1996: dr. Jože Možgan, zdravnik, ustna izjava 22.11.1996 v Železnikih.

S. Suhadolnik 1987: Utrditev in uzakonitev slovenskega pravopisa leta 1937. V: *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1987 – (*Obdobja* 7), 499 – 536.

S. Suhadolnik 1990: Šolar-Ramovšev načrt za slovar knjižnega jezika (Predavanje 29. junija 1990 na simpoziju *Obdobje znanosti v jeziku, književnosti in kulturi v počastitev stoletnice rojstva Frana Ramovša – Obdobja* 12, tipkopis v Arhivu).

S. Suhadolnik 1993: Anton Bajec in Jakob Šolar. V: *Kopitarjevi študijski dnevi*, 2, Ljubljana, 1993, 53 – 56.

J. Vodušek Starič 1996: Poskus reprize dolomitske izjave? V: *Grafenauerjev zbornik/ uredil Vincencij Rajšp*, Ljubljana, ZRC SAZU /etc./, 1996, 95 – 114.

Zapisniki 1952/ Zapisniki zasliševanj, sodne obravnave in sodba K 385/52–12. *Arhiv okrajnega sodišča v Ljubljani*.

Zapuščina: Jakob Šolar – *NUK R* 15/76.

¹ Predavanje 22. 11. 1996 v Železnikih na povabilo Muzejskega društva Železniki